

УДК: 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.7>

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ЗА УМОВ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Пеца Д.Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри теорії та історії держави і права*

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Пеца Д.Д. Право на інформацію за умов сучасної глобалізації: окремі аспекти.

В Статті піддано аналізу питання, які стосуються змісту права на інформацію в сучасному контексті, обмежень права на інформацію та відповідальності за інформацію в сучасному глобалізованому соціумі.

Реалії сьогоденного глобалізованого світу ставлять на порядок денний ще один з аспектів проблематики права на інформацію. Йдеться про обмеження права на інформацію та відповідальність за зловживання свободою інформації з метою маніпулювання громадською думкою, а відповідно і впливу через неї на характер суспільних відносин.

Окреслене коло окремих проблемних аспектів реалізації права на інформацію в сучасних умовах засвідчує очевидну потребу систематизації національного законодавства у цій площині. Виявом цього могло б бути прийняття довгоочікуваного Інформаційного кодексу України. Розмови про цей кодекс ведуться з 1995 року, коли Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України ініціювало його розробку.

Як нам видається, у цьому базовому правовому акті в інформаційній сфері, належить синхронізувати усі нормативно-правові акти у сфері інформації, привести їх у відповідність до вимог сьогодення. У ньому, серед іншого, повинні знайти своє правове закріплення насамперед питання, пов'язані з чітким закріпленням кола сучасних суб'єктів інформаційних відносин та їх базових прав та обов'язків, єдиних принципів, які регламентують ці відносини. З урахуванням сучасних реалій, належить осучаснити цілий ряд термінів в інформаційній сфері, насамперед тих, які стосуються інформаційного простору як інформаційна війна, кіберзлочинність тощо.

Все це, у кінцевому рахунку, сприятиме на практиці реалізації основного призначення права на інформацію – розширювати можливості кожної людини в забезпеченні своїх інших суб'єктивних права, а отже підвищувати її впевненість у власних силах і задоволенні своїх інтересів, інтересів суспільства і держави у цілому.

Ключові слова: глобалізація, право на інформацію, свобода слова, ІТ технології, інформаційна війна, кіберзлочинність, інформаційний кодекс України.

Petsa D.D. The right to information under the conditions of modern globalization: certain aspects.

The article analyzes issues related to the content of the right to information in the modern context, limitations of the right to information and responsibility for information in the modern globalized society.

The realities of today's globalized world put another aspect of the issue of the right to information on the agenda. It is about limiting the right to information and responsibility for abusing freedom of information for the purpose of manipulating public opinion, and accordingly influencing the nature of social relations through it.

The outlined circle of certain problematic aspects of the realization of the right to information in modern conditions proves the obvious need for the systematization of national legislation in this area. A manifestation of this could be the adoption of the long-awaited Information Code of Ukraine. Talks about this code have been going on since 1995, when the National Agency for Informatization under the President of Ukraine initiated its development.

As it seems to us, in this basic legal act in the information sphere, it is necessary to synchronize all normative legal acts in the information sphere, to bring them into line with today's requirements. In it,

among other things, issues related to the clear establishment of the circle of modern subjects of information relations and their basic rights and obligations, the only principles that regulate these relations, should find their legal consolidation. Taking into account modern realities, it is necessary to modernize a number of terms in the information field, first of all, those related to the information space, such as information war, cybercrime, etc.

All this, ultimately, will contribute to the practical implementation of the main purpose of the right to information - to expand the opportunities of each person to ensure his other subjective rights, and therefore to increase his confidence in his own abilities and the satisfaction of his interests, the interests of society and the state as a whole.

Keywords: globalization, right to information, freedom of speech, IT technologies, information warfare, cybercrime, information code of Ukraine.

Постановка питання. Процеси сучасної глобалізації, маючи багатовекторний характер і справляючи свій вплив на всі сторони життя суспільства, по новому поставили питання щодо реалізації права на інформацію. За силою впливу на свідо-мість суспільства носіїв інформації сьогодні називають четвертою владою. І це не випадково, з огляду на те, що на базі синтезу інформації про вчорашній і сьогоднішній стан суспільства відбувається організація суспільства, головними засобами якої виступають право і держава. Глобальні процеси розширюють і розмивають інформаційні кордони, привносячи в державно-право-вий розвиток кращий досвід планетарного характеру і, водночас, здатні створити потенційні загрози соціальному середовищу, що в кінцевому рахунку самим безпосереднім чином впливає на характер суспільних відносин як в окремо взятій країні так і в регіональному і навіть планетарному масштабах. Відомий дослідник інформаційної сфери, канадський філософ Маршалл Маклуен у цьому зв'язку вказував, що «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [1]. Сьогодні свідченням цього є інформаційна війна з боку Російської федерації за умов повномасштабної військової агресії проти України.

Такі суперечливі процеси в площині впливу сучасної інформації на стан суспільства, а відповідно і держави, вимагають постійного і детального наукового аналізу. Все це робить дослідження даної проблематики актуальним як в теоретичній так і практичній площинах.

Аналіз наукових джерел. Потрібно відзначити, що питання, пов'язані з правом на інформацію, не є новими серед науковців-правників. Різномасштабні складові цього питання є предметом багатьох наукових розробок, зокрема таких вітчизняних правознавців як М.В. Брижко, Ю.В. Веремейчик, Б. Гоголь, Є. Захаров, Л.П. Коваленко, А.М. Колодій Р.А. Калужний, О.А. Підпригора, В.С. Політанський та цілого ряду інших.

Проте, ресурсні можливості сучасної глобалізованої інформаційної сфери щоденно ставлять на порядок денний все нові і нові аспекти проблематики, пов'язаної з правом на інформацію.

Виклад основного матеріалу. З поміж цих аспектів важливими, на нашу думку, є питання, які стосуються поняття та змісту права на інформацію в сучасному контексті і, як похідні від них – питання щодо обмеження права на інформацію та відповідальності за інформацію в сучасному глобалізованому соціумі.

Аксіомою є, що від правильного, адекватного розуміння поняття та змісту права на інформацію залежить направленість наукових розробок будь-якого аспекту даної проблематики. Новизна цієї проблематики пояснюється швидкоплинними змінами в інформаційному середовищі, пов'язаними, насамперед, з його глобалізацією. Йдеться, при цьому, не тільки про змістове наповнення інформаційного права, а й сучасні ресурсні можливості в частині поширення інформації тощо.

Потрібно відмітити, що у вітчизняній правовій науці до цього часу немає консенсусу щодо розуміння змісту права на інформацію в сучасних умовах. Якщо постаратись акумулювати наукові підходи до даного питання, то можна виділити два основні. Прихильники одного розглядають зміст права на інформацію як можливості людини знати про створення і функціонування інформаційних систем, мати доступ до розповсюджуваної ними інформації, у тому числі систем, пов'язаних з діяльністю публічних органів влади, отримувати будь-яку інформацію пов'язану з діяльністю таких органів в рамках реалізації ними своїх повноважень, а відповідно і їх впливу на соціальне буття людини. Показовими у цьому плані є наукові позиції Т.А. Костецької, А.І. Марущак [2]. Прихильники ж другого підходу розглядають право на інформацію як одне з суб'єктивних прав людини в частині вільного використання будь якої інформації безвідносно до її джерела, змісту та призначення.

Погоджуючись, в основі своїй, з такими підходами до змісту права на інформацію, не можна не бачити їх взаємозалежність та взаємодоповнюваність. Таке бачення базується на тому, що потенційний суб'єкт інформаційного права зможе лише в тому випадку використовувати інформаційний ресурс, якщо останній буде у вільному доступі. На нашу думку, така правова позиція впливає з розуміння права на інформацію як одного з основоположних прав людини в сучасному глобалізованому світі. Якщо виходити з однієї з базових ознак прав людини, що це її фундаментальні можливості, необхідні для нормального існування та розвитку, то можна ствердно констатувати: у сучасному світі без права на інформацію нормальне існування та розвиток особи неможливі. Не можна не погодитись, у цьому зв'язку, з думкою відомого вітчизняного дослідника проблематики інформаційного права Б. Гоголя, який вказує, що право людини на інформацію є її фундаментальним правом, оскільки людина може нормально і вільно діяти лише за умов усвідомлення та свідомого розуміння того, що відбувається навколо неї [3, С. 64–67].

В сучасних умовах такий зміст права на інформацію підсилюється процесами глобалізації інформаційних ресурсів, що є об'єктивним з огляду на розширені комунікаційні можливості кожної людини, а отже і її розширені потреби у доступі та використанні цих ресурсів. Іншими словами – це базовий механізм реалізації прав людини в сьгоднішніх конкретно-історичних умовах, що обумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства.

Таким чином, відштовхуючись від наведеного, видається раціональним підхід до розуміння права на інформацію, що включає право знати і мати доступ до сучасних інформаційних систем, а також вільно використовувати будь-яку отриману інформацію задля оптимізації суспільних відносин, приведення їх у відповідність до вимог часу, не зловживаючи при цьому її ресурсними можливостями.

В контексті даної проблематики не можна оминати ще один з її аспектів, який є предметом полеміки серед науковців-правників. Йдеться про можливість в умовах сучасної інформаційної глобалізації поглинання правом на інформацію таких суб'єктивних прав людини як свобода слова, переконань тощо. Як нам видається, у даному випадку можна говорити не стільки про поглинання правом на інформацію вказаних суб'єктивних прав людини, скільки про надання цим правам більшої адаптивності відповідно до швидкплинних змін, які відбуваються у сьгоднішньому глобалізованому світі. Іншими словами – реалізація права на інформацію є механізмом донесення цих змін до кожного з суб'єктів права на інформацію, які, користуючись цим правом, реалізують на практиці такі суб'єктивні права як свобода слова, переконань тощо. На правильність такого підходу до розуміння змісту права на інформацію вказує стаття 5 Закону України «Про інформацію», яка гласить, що таке право передбачає певні можливості вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [4].

Реалії сьгоднішнього глобалізованого світу ставлять на порядок денний ще один з аспектів проблематики права на інформацію. Йдеться про обмеження права на інформацію та відповідальність за зловживання свободою інформації з метою маніпулювання громадською думкою, а відповідно і впливу через неї на характер суспільних відносин.

Ще в першому, на думку багатьох вчених-правників, правовому акті, який закріпив право людини на інформацію майже в сучасному його розумінні – Декларації прав людини і громадянина 1789 року – вказувалось, що «вільне вираження думок та поглядів є одним з найцінніших прав людини: кожен громадянин може вільно висловлюватися, писати та здійснювати публікації, відповідаючи лише за зловживання цією свободою у випадках, визначених законом» [5].

Потрібно відзначити, що в цьому контексті в Україні останнім часом напрацьована широка нормативно-правова база, яка регулює весь спектр проблематики права на інформацію. Йдеться, насамперед, про Закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про державну таємницю» та цілий ряд інших нормативно-правових актів. Питання щодо обмеження права на інформацію та відповідальності за порушення таких обмежень знайшли своє відображення в Цивільному та Кримінальному Кодексах України. І, зрозуміло, вихідною правовою базою вказаних правових актів є Конституція України, зокрема стаття 34 Конституції, яка передбачає випадки, за яких право на інформацію може бути обмеженим.

Одним з останніх напрямків практичного втілення положень вищезгаданих актів в частині боротьби зі злочинністю в інформаційній сфері, стало, серед іншого, створення в системі Національної поліції України спеціальних підрозділів по боротьбі з кіберзлочинністю. Основним завданням

вказаних підрозділів є забезпечення кібербезпеки, що в свою чергу передбачає захищеність життя важливих інтересів людини і суспільства у цілому, інтересів держави у процесі використання кіберпростору, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію потенційних та реальних загроз у цій сфері.

Віддаючи належне проробленій роботі в частині напрацювання вказаної правової бази та не ставлячи перед собою завдання щодо її аналізу, видається за необхідне наголосити на наступному.

Сучасне суспільство, на нашу думку, неминує породжує ситуації, які потребують втручання держави в частині обмеження права на інформацію в інтересах безпеки громадян, збереження їх фундаментальних прав і свобод, а в кінцевому рахунку, як свідчить сьогоднішня, безпеки всього суспільства і держави. Сьогоднішнє глобалізоване суспільство стикнулося з проблемою залежності від сучасних ІТ технологій, які стали інформаційним ресурсом планетарного масштабу. Електронне опрацювання інформації за допомогою вказаних технологій стає, серед іншого, знаряддям вчинення протиправних дій. Йдеться, насамперед, про можливість несанкціонованого втручання у сфери, які покликані забезпечувати національну безпеку, а в окремих випадках і безпеку регіонального та планетарного масштабів – діяльність інститутів регіональних співтовариств, національних вищих органів державної влади, управління збройними силами, силами з ліквідації надзвичайних ситуацій, руху літаків, поїздів тощо. Збої у функціонуванні вказаних систем становлять реальну загрозу життю людей, не говорячи вже про можливість маніпулювання суспільством шляхом поширення суспільно негативної інформації.

У цьому контексті особливої уваги і контролю потребує сфера електронної інформаційної пропаганди, яка часом спотворює реальні явища, а відповідно і сприйняття цих явищ суспільством. Йдеться про справжні інформаційні війни. Наочним прикладом такого спотворення є сьогоднішні події в Україні: надуманий привід, який не має під собою жодної аргументації, який російська пропагандистська машина запропонувала міжнародній спільноті і який послужив для неї в якості аргумента для початку військової агресії проти України. І що стає дивним – це спрацьовує. Судячи з масштабів завданої Україні шкоди, російське суспільство, в основі своїй, починає ненавидіти українців як націю.

Те, що останнім часом спотворена електронна інформаційна пропаганда, комп'ютерна злочинність набули серйозного поширення, свідчення недосконалості нормативно-правової бази, покликаної врегулювати цю сферу суспільних відносин. Йдеться, в одному випадку, про удосконалення, а в іншому – про нагальну потребу напрацювання превентивних правових механізмів, які б убезпечували спільноту від подібного роду явищ.

На нашу думку, обмеження доступу до спотвореної інформації через постійний моніторинг електронного інформаційного ринку, її мінімізацію, сучасний технологічний захист інформації, яка може бути використана в злочинних намірах і яка посягає на безпеку особи, суспільства і держави у цілому, повинні бути гарантовані державою, що не завжди відбувається в сучасних умовах. Законодавство повинно детально передбачати механізми контролю і гарантій обмеження права на інформацію в подібного роду випадках.

Одним з таких превентивних механізмів могло б бути покладання на відповідні державні інституції обов'язку щодо постійного відстеження та інформування через інтернет-ресурси громадянського суспільства щодо можливих протиправних дій, що є поширеними в сьогоднішніх реаліях.

Водночас, як видається, потребує вдосконалення і реалізація на практиці відомого принципу пропорційності в інформаційній сфері, відповідно з яким загальний публічний інтерес, яким керується держава, обмежуючи право на інформацію, не може бути таким, що придушує свободу окремих осіб. У ст. 29 Закону України «Про інформацію» вказується, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення [6]. У цьому зв'язку, на нашу думку, потребують більш чіткого визначення на законодавчому рівні критеріїв щодо розмежування різного роду інформації з обмеженим доступом – чи подібного роду обмеження є необхідним в кожному конкретному випадку для формування активного громадянського суспільства, чи воно переслідує мету сховати від суспільства факти, які стримують його розвиток. Все це, у кінцевому рахунку, дозволить серед іншого формувати справедливий баланс обмеження права на інформацію.

Висновок. З наведеного вище цілком резонно випливає, що саме держава в кожному конкретному випадку повинна доводити нагальність суспільної потреби задля якої обмежується право на

інформацію, обґрунтовуючи цю потребу виключно в рамках, передбачених Конституцією України та відпо-відними законодавчими актами.

Окреслене коло окремих проблемних аспектів реалізації права на інформацію в сучасних умовах засвідчує очевидну потребу систематизації національного законодавства у цій площині. Виявом цього могло б бути прийняття довгоочікуваного Інформаційного кодексу України. Розмови про цей кодекс ведуться з 1995 року, коли Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України ініціювало його розробку.

Як нам видається, у цьому базовому правовому акті в інформаційній сфері, належить синхронізувати усі нормативно-правові акти у сфері інформації, привести їх у відповідність до вимог сьогодення. У ньому, серед іншого, повинні знайти своє правове закріплення насамперед питання, пов'язані з чітким закріпленням кола сучасних суб'єктів інформаційних відносин та їх базових прав та обов'язків, єдиних принципів, які регламентують ці відносини. З урахуванням сучасних реалій, належить осучаснити цілий ряд термінів в інформаційній сфері, насамперед тих, які стосуються інформаційного простору як інформаційна війна, кіберзлочинність тощо.

Все це, у кінцевому рахунку, сприятиме на практиці реалізації основного призначення права на інформацію – розширювати можливості кожної людини в забезпеченні своїх інших суб'єктивних права, а отже підвищувати її впевненість у власних силах і задоволенні своїх інтересів, інтересів суспільства і держави у цілому.

Список використаних джерел:

1. Інформаційна війна – зброя масового знищення. URL: pravda.com.ua/articles.
2. Костецька Т.А. Конституційне право на інформацію і гарантії його реалізації. Правова держава: щорічник наук. пр. Київ: Ін Юре, 1998. Вип. 9. С. 53–57.
3. Гоголь Б. Зміст права на інформацію. Юридична Україна: щомісяч. прав. часоп. 2008. № 5. С. 64–67.
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII: ред. від 16.07.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Декларація прав людини і громадянина (26 серпня 1789 р.). URL: <https://pidru4niki.com/pravo/deklaratsiya-prav-luidini-gromadyanina>.
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII: ред. від 16.07.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.